

DESCOPERIRI PE VIA FORENSIS A MUNICIPIULUI TROPAEUM TRAIANI

În anul 1977 au început cercetări arheologice sistematice pe Via Forensis¹. Ele pornesc de la colțul de sud-est al porticului de pe latura lungă, de est, a basilicii Forensis și continuă către sud, spre poarta de sud a cetății, în scopul descoperirii unor noi cartiere și edificii și al clarificării unor aspecte din existența orașului roman și romano-bizantin. Dată fiind situația de început a săpăturilor ne vom rezuma în rândurile ce urmează la unele probleme de stratigrafie bazate pe descoperirile monetare făcute și la o fibulă deosebit de importantă găsită în cursul anului acestuia, urmînd ca odată cu campaniile viitoare să prezentăm și alte aspecte ridicate de complexitatea vieții desfășurate pe teritoriul urbei antice.

O primă serie de probleme au apărut ca urmare a descoperirii pe via forensis, la adîncimi ce variază între 1,30 și 0,80 m de la nivelul actual, a unui pavaj. Pavajul a fost surprins în toate cele nouă secțiuni executate² (vezi fig. 1) și pornește din dreptul colțului de sud-est al porticului forensis, cel de pe latura de est a basilicii cu același nume. Este compus în anumite porțiuni, cele care încep de la nord spre sud³, din bolovani asemănători pietrelor de riu de dimensiuni mici avînd ca liant pămînt bine bătătorit și în anumite zone fragmente ceramice: cărămidă și țiglă, toate așezate pe un strat de pămînt galben bine tasat. În ultimele secțiuni pavajul este format numai din fragmente ceramice prinse tot într-un strat de pămînt galben. Structura pavajului în prima sa porțiune evidențiază o tehnică de construcție întilnită și pe via principalis unde cercetările mai vechi și mai recente au descoperit un „blocaj de piatră întărită cu țărînă” dedesuptul căruia urmează pămînt galben bătătorit⁴.

¹ O denumim astfel deoarece ne referim la perioada post-constantiniană. În lucrările de specialitate mai este denumită și via cardo, vezi I. Barnea: „Cetatea Tropaeum Traiani în lumina ultimelor săpături arheologice”, Pontica 10, 1977, p. 265.

² Secțiunile sînt orientate est-vest, deci perpendiculare pe axul străzii și au următoarea ordine, de la nord la sud; Ds/1, Ds/2, Ds/3, Ds/4, Ds/5, Ds/6, Ds/7, Ds/8, Ds/9.

³ Este vorba de porțiunea ce începe din colțul de sud-est al porticului forensis și care se continuă în Ds/1, Ds/2, Ds/3, Ds/4, Ds/5 și Ds/6.

⁴ G. Murnu: „Noi săpături în cetatea Tropaeum”, 1910, p. 11. Deasupra acestora aflîndu-se lespezile cu care era pavată via principalis.

În ultima secțiune, chiar pe pavaj, a fost descoperită o monedă emisă între anii 364–378⁵ în vremea împăratului Valentinian I. Pornind de la faptul că prima porțiune, cea constituită din bolovani, se află la același nivel cu porticul forensis și adăugînd moneda descoperită pe porțiunea formată numai din fragmente ceramice putem enunța, cu rezervele cunoscute⁶, ipoteza că în a doua jumătate a sec. IV e.n. a avut loc o refacere a pavajului străzii, pavaj construit în prima jumătate a secolului sub împărații Constantin și Licinius. Refacerea a afectat doar anumite porțiuni din stradă, eventual fiind corelată cu o oarecare reducere a lărgimii ei. Această situație ar putea determina ideea că porticul forensis a fost înălțat în cursul sec. IV e.n., fie în vremea constantiniană, fie în perioada de relativă pacificare a provinciilor de la Dunărea de Jos în timpul împăraților Valentinian, Grațian, Teodosiu I și Arcadiu⁷, timp în care se constată o activitate constructivă și de reparații remarcabilă. În cazul în care pavajul din prima porțiune este de epocă constantiană avem o analogie cronologică evidentă cu via principalis⁸.

Încercînd să sintetizăm această situație putem afirma că ne aflăm în fața unui nivel de utilizare al străzii databil pentru sec. IV e.n., cu reparațiile justificate de o perioadă de o jumătate de secol de folosire a pavajului : NII și NII/1.

Deasupra pavajului prezentat am surprins în profil (vezi fig. 2), în toate secțiunile un strat de pământ galben bine bătătorit cu o grosime de 38 cm. peste care se distinge un al doilea pavaj, mai subțire, în care predomină fragmentele ceramice dar întîlnim și pietriș. În încercarea de a data acest al doilea nivel al viei forensis ne vom sprijini pe câteva date oferite de descoperirile făcute pe o stradă secundară ce o intersectează și pe ceea ce ne arată profilul din partea de nord a săpăturii (vezi fig. 2). Pornind de la acestea observăm că nivelului al doilea îi corespunde baza, sub formă de soclu, a unui edificiu care se continuă pe latura de sud a sa către est. Edificiul nu are în porțiunea pe care am surprins-o pe via forensis fundație, dar utilizează pe strada secundară o fundație mai veche, probabil de la începutul sec. IV e.n.⁹ În Dc/2 a fost surprins pe o mică porțiune un pavaj asemănător ca structură cu cel din ultima porțiune a viei forensis, pentru că în Dc/1 la minur 1 m de la nivelul actual să fie descoperită o monedă datată între anii 383–395 e.n. în vremea lui Arcadiu¹⁰. Mai adăugăm la argumentele enunțate și lipsa unei porțiuni

⁵ Moneda a fost găsită la 1,30 m de la nivelul actual de călcare în momentul în care se executa curățirea porțiunii respective. Este de tip *securitas reipublicae*, L.R.B.C.II.

⁶ I. Barnea : *op. cit.*, p. 266. Autorul este pentru o probabilită înaltă a porticului la sfîrșitul sec. V și prima jumătate a sec. VI e.n.

⁷ G. Murnu : *op. cit.*, p. 20 ; V. Pârvan : „*Cetatea Tropaeum*”, B.C.M.I., 4, 1911, p. 187.

⁸ M. Mărgineanu – Cirstoiu : „*Problèmes d'architecture concernant la citerne romaine et la basilique chrétienne de Tropaeum Traiani*”, Dacia N.S., 21, 1977, p. 247. Autoarea denumeste acest pavaj NII și îl datează în prima jumătate a sec. IV e.n.

⁹ Fundația este formată din piatră de dimensiune mijlocie prinsă cu pământ, asemănătoare cu fundația basilicii forensis descoperită în cursul campaniei din anul 1977 și înscrisă în categoria „zidurilor uscate”.

¹⁰ Este de tip *salus. salutis reipublica reipublicae*, AE, 4, L.R.B.C.II, 1978.

din pavajul viei forensis, NII, chiar în dreptul intersecției cu strada secundară. Bazați pe situația amintită credem ca probabilă o acoperire a primului nivel reparat cu un strat de pământ galben bine bătătorit în care au fost fragmente ceramice și pietriș, poate pentru a da un aspect stradal unitar în zona de centru a cetății în vremea împăratului Teodosiu I când, se știe, acesta pe la 386 e.n. a trecut pe drumul Marcianopolis – Tropaeum în timpul înfringerii ostrogoților în delta Dunării¹¹. Avem în asemenea condiții un al doilea nivel al străzii forensis datat la sfârșitul sec. IV e.n. NIII¹².

În legătură cu strada secundară o monedă descoperită tot la nivelul pavajului datează din anii 561–562 din perioada lui Iustinian¹³. Este vorba deci de utilizarea acestei străzi și la jumătatea secolului VI e.n., situație ce o putem extinde și la via forensis.

Este probabil că pînă la sfârșitul vieții urbane din cetate în această zonă să mai fi avut loc refaceri și modificări ale pavajului celor două străzi. Argumentăm afirmația prin existența pe via principalis a unei ultime faze de refacere realizată în sec. VI e.n. în vremea lui Iustinian și descoperirea la nord, peste drum de bazilica forensis, a unor monede de la același împărat aflate la temelia edificiilor din zonă¹⁴.

O altă serie de probleme se referă la edificiile din estul viei forensis. O primă clădire, descoperită parțial, se află la intersecția viei forensis cu strada secundară. Edificiul, așa cum aminteam, a fost ridicat la sfârșitul sec. IV e.n., are intrarea pe str. secundară și zidul pe care l-am surprins format dintr-un parament de blocuri paralelipipedice prinse cu pământ și întărite din loc în loc cu fragmente ceramice, iar empletorul din bolovani prinși cu pământ. Grosimea lui este de 0,80 m și se află în Dc/1.

În Dc/3 întîlnim o situație stratigrafică concludentă în privința unor nivele de viață din această zonă centrală a orașului. În profilul de nord se găsește un zid asemănător celui de Dc/1. Pe fundul casei există o podină de pământ galben bine bătătorit care nivelează un zid mai vechi de 0,65 m grosime pe care s-a găsit o monedă de la jumătatea sec. V e.n. Se poate constata în acest context o refacere a locuinței respective la jumătatea secolului amintit locuința fiind însă construită inițial odată cu edificiul din Dc/1 deci la sfârșitul sec. IV e.n.¹⁵. Aproape de nivelul actual de călcare, la 0,20 m tot în Dc/3 a fost identificat un alt zid, poate chiar fundație, aflat pe latura de est a casei format din blocuri de

¹¹ D.I.D., vol. 2, 1968, p. 405–406.

¹² Cercetările viitoare vor oferi în cadru mai larg pentru a preciza legătura ce există între evenimentele din ultimul sfert al sec. IV e.n. și efectele negative pe care le-au avut asupra cetății Tropaeenilor. Vezi I. Barnea : *op. cit.*, p. 266, C. Scorpan : „Cercetări topografice și stratigrafice asupra limes-ului romano-bizantin la Dunărea de Jos”, teză de doctorat (rezumat), 1978, p. 23.

¹³ Moneda a fost găsită în Dc/2 și este emisă în Nicomedia, D.O.W.I., p. 123, nr. 159, 1.

¹⁴ M. Mărgineanu-Cirstoiu : *op. cit.*, p. 247. Ultimul nivel este denumit NIII ; V Pârvan : *op. cit.*, p. 190.

¹⁵ Zidul lui Dc/1 și cel din Dc/3 delimitează la nord și la sud strada secundară la NIII.

dimensiuni mari prinse cu pământ în care sînt zidite și două baze de coloană (vezi fig. 3 și 4). În pământul cercetat din această zonă au fost găsite două monede una din anii 547–548 e.n., Justinian și alta din 573–574 Iustin al II-lea¹⁶. Este probabil o ultimă fază de locuire, o fază care cuprinde și o refacere care nu mai ține seama de estetica constructivă, încheiată de atacul avar de la 586 e.n. În sprijinul afirmației noastre mai vin două elemente ; un chiup aflat în colțul de sud-est al încăperii spart de piatra prăbușită din zidul de est și o puternică urmă de incendiu pe strada secundară lîngă care s-au găsit o monedă de la Iustinian și una ilizibilă datorită șederii ei în foc, nivelul de arsură de la sfîrșitul sec. VI e.n. fiind surprins și în alte locuri din cetate, străzi, cartiere de locuințe, turnuri¹⁷ (vezi fig. 5).

O piesă interesantă prin problemele pe care le pune a fost descoperită, tot în Dc/3, la minus 0,50 m de la nivelul actual în dărîmătura provenită de la zidul de est. Este o fibulă de formă circulară avînd $D = 3,5$ cm și gr. = 0,2 cm confecționată, prin turnare, din bronz. În interiorul cercului se găsesc trei litere R.N.A. (vezi fig. 6). Pe spatele piesei se păstrează locul de fixare și acela de prindere al arcului. Legat de semnificația celor trei litere credem că sînt creștine. La această concluzie aducem următoarele argumente. Unul este acela că fibula a fost descoperită în zona centrală a orașului în apropierea unor edificii creștine (basilica cu transept, basilica „simplă”) într-un nivel datat în sec. V-VI e.n.¹⁸ în care avem o populație creștină majoritară. În al doilea rînd analogiile cu inscripțiile creștine din această epocă întăresc afirmația noastră, scrisul inscripțiilor este neglijent, influențat fiind de cel cursiv¹⁹ ori literele de pe fibulă dovedesc influența respectivă. Un alt element care vine în sprijinul ipotezei este ligatura existentă între literele N și A și care nu poate fi pusă numai pe seama tiparului în care a fost turnată piesa. Situații asemănătoare întîlnim la inscripțiile creștine încă din sec. IV e.n.²⁰. În al patrulea rînd în onomastica creștină numele vechi, păgîne, sînt părăsite în sec. IV-VI e.n. și înlocuite cu altele luate după personalități religioase sau întruchipînd anumite virtuți, ne limităm la următoarele exemple : Nonna, Nonnas, Nazarianus. De asemenea inscripțiile creștine provenind din Scythia Minor,

¹⁶ Pentru Iustinian vezi D.O.W, I, p. 99, iar pentru Iustin al II-lea, M.I.B., p. 94, nr. 43 a.

¹⁷ Gr. Tocilescu : *Biblioteca Acad. R.S.R., secția manuscrise, fond Tocilescu*, mss. 5128, filele 26, 29, 84, 92, 93 ; Gh. Papuc : „*Considerații asupra perioadei de sfîrșit a cetății Tropaeum Traiani*”, Pontica 10, 1977, p. 358 ; C. Scorpan : *op. cit.*, p. 14, 23, 24 ; idem, Pontica 5, p. 357. Este certă folosirea sporadică a locuinței în discuție și după 586 e.n., situație care se mai întîlnește în cetate.

¹⁸ Monedele descoperite sînt de la jumătatea sec. V e.n. pînă la Iustinian 547–548. (vezi nota 16).

¹⁹ M. Munteanu : „*Mărturii creștine păstrate în muzeul de arheologie Constanța*”, De la Dunăre la Mare, mărturii istorice și monumente de artă creștină, 1977, p. 98 ; Em. Popescu : „*Cîteva considerații cu privire la limba inscripțiilor creștine din Scythia Minor*”, idem, p. 123.

²⁰ Molly Teasdale, Smith Emith : „*The development of the altar canopy in Roma*”, Revista di archeologia cristiana, 1–4, 1974, p. 386, fig. 4, numele de Gaudentianus avînd AV pe o medalie din epoca lui Constantin cel Mare.

excepție făcînd litoralul pontic, sînt cu rare excepții redactate în limba latină vulgară²¹.

În sfîrșit pe teritoriul Daciei obiectele creștine s-au descoperit, fără excepție, în așezări cunoscute cu mari centre urbane sau în așezări rurale din vremea stăpînirii romane, context ce poate fi extins și la teritoriul Scythiei Minore²².

Pe baza argumentației prezentate subliniem caracterul creștin al literelor de pe fibulă și propunem următoarea formulă: R(ex) N(azarianus) A(fiind literă apocaliptică). Dacă cercetările viitoare, atît în incinta cetății cît și în necropolele acesteia, vor confirma ipoteza atunci fibula cu litere creștine de la Tropaeum Traiani va constitui un argument puternic în dovedirea originii latine a creștinismului de la Dunărea de Jos.

RESUMÉ

DÉCOUVERTES SUR „VIA FORENSIS” DU MUNICIPE DE TROPAEUM TRAIANI

Dans son article, l'auteur présente le résultat des fouilles archéologiques exécutées en 1977 et 1978 sur le territoire de la cité de Tropaeum Traiani, sur la „via Forensis”. Parmi les problèmes suscités, sont discutés ceux qui se rapportent à l'existence, pour le Ve s. de n.è., d'un niveau d'habitation et de réfection d'édifices, niveau dont la détermination est basée, pour l'instant, sur les découvertes monétaires, lesquelles sont également en rapport avec les niveaux d'utilisation de „via Forensis”. On présente aussi une fibule du Ve s. de n.è., de forme circulaire, ayant le diamètre de 3,5 cm. et le diamètre du fil de 0,2 cm., réalisée en bronze, par coulage du métal. En ce qui concerne la signification des trois lettres que contient la fibule, l'auteur croit qu'il est question d'une pièce chrétienne et propose la formule suivante: R(ex) N(azarianus) A(litre apocaliptique).

²¹ Em. Popescu: *op. cit.*, p. 123; 127; I. Barnea: „Les monuments paléochrétiens de Roumanie” în Pontificio instituto de archeologia cristiana, 6, 1977, p. 29. Chiar la Tropaeum Traiani este menționată o inscripție paleocreștină bilingvă, N. 81 în catalog, fig. 33, p. 112.

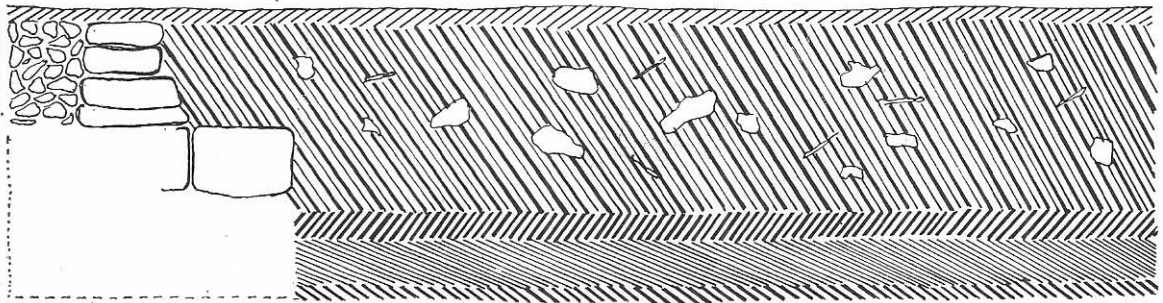
²² D. Protase: „Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii”, 1966, p. 157.

Fig. 1.

TROPÆUM TRAIANI—1977, 1978—VIA FORENSIS—PROFIL S, FAȚĂ DE PORTICUL FORENSIS

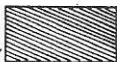
0 0.5 1m

Legendă

PAVAJ STRADĂ N II
ȘI N III SEC. IV E.N.

PĂMÎNT GALBEN
BĂȚĂTORIT

PAVAJ STRADĂ N III
SEC. IV-VI E.N.

PĂMÎNT CENUȘOS
CU DĂRĂMĂȚURI

PĂMÎNT VEGETAL

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

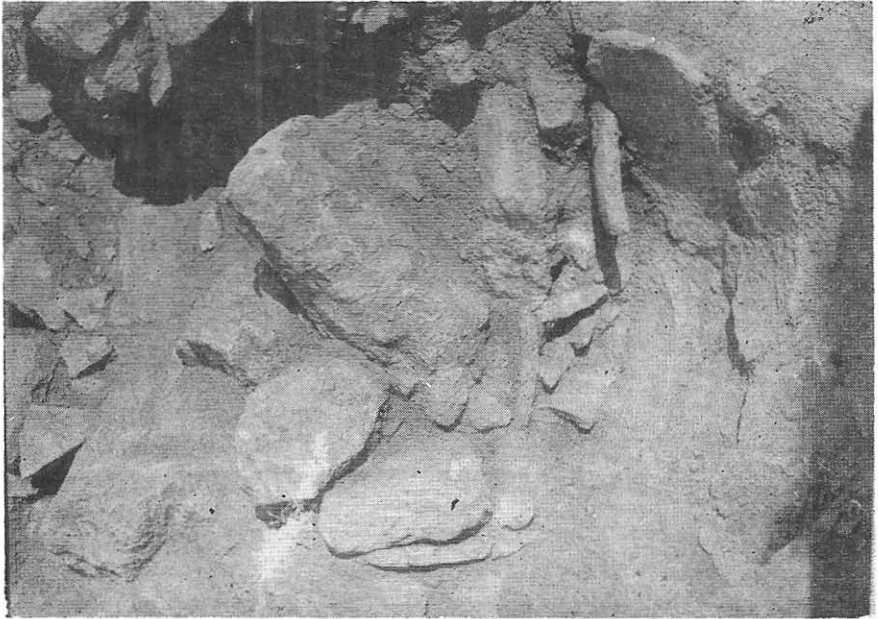

Fig. 5.

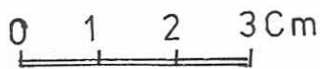
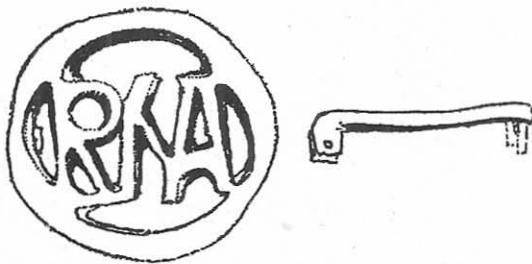

Fig. 6.